

Yayın Geliş Tarihi: 20.05.2019

Ermeni Araştırmaları Dergisi

Yayına Kabul Tarihi: 16.08.2019

Sayı: 63, Yıl: 2019, Sayfa: 115-132

ISSN: 1303-068X

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):

Çaykiran, Güzin. "Geçici Sevk ve İskân Kanunu Sonrası Osmanlı Hükümetinin Osmanlı Ordusunda Görevli Ermeni Asker ve Ailelerine Yönelik Uyguladığı Politikalar.", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 63 (2019): 115-132.

Araştırma Makalesi

GEÇİCİ SEVK VE İSKÂN KANUNU SONRASI OSMANLI HÜKÜMETİNİN OSMANLI ORDUSUNDA GÖREVLİ ERMENİ ASKER VE AİLELERİNE YÖNELİK UYGULADIĞI POLİTİKALAR

(THE OTTOMAN GOVERNMENT'S POLICIES OVER THE ARMENIAN
SOLDIERS IN THE OTTOMAN ARMY AND THEIR FAMILIES AFTER
THE TEMPORARY RELOCATION AND RESETTLEMENT LAW)

Güzin ÇAYKIRAN*

Öz: *Bu makale, Geçici Sevk ve İskân Kanunu ile Osmanlı Ordusunda görevli Ermeni askerlerin katledildikleri yönündeki ithamları ve Osmanlı Devleti tarafından Ermeni asker ve onların ailelerinin sevk edilmeyeceği hakkında alınan kararnamenin mevcudiyetinden doğan çelişkili durumu değerlendirmeyi hedeflemektedir.*

1915 Olayları, hem Türklerin hem de Ermenilerin gündeminde olan konular arasındadır. Ermeniler 1915 Olayları ile ilgili Türklere/Türkiye'ye sürekli soykırım suçu isnat etmektedir. Ermenilerin bu sorunu gündemde tutma çabasının arkasında, soykırım suçlamalarının Türkler tarafından kabul görmemesi yatmaktadır. Oysaki bu suçlamalar Ermenilerin iddia ettiği gibi bir inkâr değil, Ermenilerin dönemin olaylarını, dönemin koşullarına göre değerlendirilmesi gerekliliğini görmezden gelmeleridir. Bu minvalde Hermeneutik bir bakış açısıyla tarihi metinlerin dönemin koşullarına göre yorumlanması, tarih yazıcılığının temel ilkelerinden biridir. Tarihi

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-8405>
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
guzincaykiran@gmail.com

yanılsamaların önüne geçecek olan bu yaklaşım tarih ilminin bir bilim dalı olarak temellenmesinin koşullarından biri sayılmaktadır. 1915 Olayları çerçevesinde Türkiye'ye karşı soykırım suçu isnat eden Ermenistan/Ermeniler Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni kökenli erkeklerin askere alındıktan sonra katledildiklerini iddia etmektedir. Oysaki Osmanlı Devleti, Geçici Sevk ve İskân Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden iki ay sonra Ermeni asker ve onların ailelerinin sevk edilmemesi hakkında karar alabilmiştir.

Anahtar Sözcükler: 1915 Olayları, Geçici Sevk ve İskân Kanunu, Amale Taburları, Ermeni Askerler

Abstract: *This Article aims at evaluating the conflicting situation that arose after the issuing of the decree pertaining to the not subjecting Armenian soldiers and their families to relocation, and the alleged claims regarding the killing of the Armenian soldiers in the Ottoman Army on the grounds that "Law of Temporary Transfer and Relocation," within the concept of Hermeneutical approach to history.*

The Events of 1915 are among the topical issues in both the Turkish and Armenian agenda. Armenians persistently attribute alleged claims of "genocide" to Turkey and to the Turkish people. What lies behind the exertion in trying to keep this problem at stake is the refutation of "genocide" claims by the Turkish. However, these accusations are not "denials" as alleged by the Armenians, but the very fact that indicating Armenian denials of scrutinizing the events under the prevailing remorseless circumstances of the times. Hermeneutic evaluation of the documents is one of the fundamental approaches in writing of history. This approach, while preventing the rise of false notions, is accepted as one of the prerequisites of the field of history in becoming a firmly set discipline. Within the framework of Events of 1915 Armenia/Armenians, attributing claims of so-called "genocide" to Turkey, advocate that soldiers of Armenian descent were killed after having been enlisted. However, the Ottoman State, two months after the implementation of the Law of Temporary Transfer and Relocation, was able to issue the orders preventing the soldiers of Armenian and their families from relocations.

Keywords: *Events of 1915, Law of Temporary Transfer and Relocation, Workers' Battalions, Soldiers of Armenian*

Tarih yazımında en önemli unsur, tarihi olayların meydana getirdiği her bir dokümanı döneminin koşullarına göre ele almaktır. Tarihi yanılısamların önüne geçecek olan bu yaklaşım, hiç şüphesiz tarih ilminin bir disiplin olarak temellenmesinin bir ön koşuludur. Tarih metodu, herhangi bir olayı, devrin iç ve dış şartlarından, belirleyici insanların yeterlilik göstergesi olan karar ve kararlılıklarından soyutlayarak anlamaya ve değerlendirmeye kalkışmayı kabul etmemektedir.¹ Hermeneutik adı verilen bu tarih anlayışı metinleri anlama, açıklama ve yorumlamanın dönemin koşullarını dikkate almadan bir şey ifade etmeyeceği anlamına gelmektedir. Örneğin, 1916’da “deve dişleri” tedavisi ile ilgili yazılmış bir eser, günümüz için hiçbir şey ifade etmeyebilir, ama devrin dönemin ulaşım ihtiyaçlarını karşıladığı göz önünde bulundurulursa çok önemli bir eksikliği gidermiş olsa gerektir.²

Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nin çıkarmış olduğu, 27 Mayıs 1915 tarihli “*vakti seferde icraât-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyyece ittihaz olunacak tedâbir hakkında kanun-ı muvakkal*”³, diğer bir adıyla *Geçici Sevk ve İskân Kanunu*, dönemin koşulları içerisinde değerlendirilmesi gereken tarihi bir olgudur.⁴ Kanunun varlığı çerçevesinde Türkiye’ye karşı “soykırım suçlamaları” isnat edilmektedir. Özellikle bu suçlamaların 1948 tarihinden sonra, kanunun çıkış tarihine nazaran çok daha geniş bir perspektifte değerlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Çünkü söz konusu kanunun “bilinçli ve sistematik” bir uygulamanın ürünü olduğu ve kanunun 1948 BM “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”de tanımlanan soykırım suçunun bir unsuru olduğu iddia edilmektedir.⁵

1 Mehmet Akif Tural, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında ve Bitişinde Türkiye’nin Ekonomisi,” *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı*, (Ankara: Akçağ, Aralık 2013), 154.

2 Baytar Müfettişliği Umumiliği, *Deve Dişleri*, (İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1332(1916)).

3 *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920)*, (Ankara: Devlet Arşivleri Yayınları, 1995), 8.

4 “Geçici Sevk ve İskân Kanunu”nun yaygın bir şekilde “Tehcir Kanunu” olarak kullanılması, sevk edilen Ermeniler için Osmanlı Devleti’nin almış olduğu “iskân tedbiri”nin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle kanunun “Sevk ve İskân Kanunu” olarak anılmasına gayret göstermek gelecek nesillere aktarılması hususunda doğru bir yaklaşım olacaktır. Güzin Çaykırın, “Osmanlı Ordusunda Hizmet Eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Mukarrerat”, *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Özel Sayısı* 4, sayı 64 (Eylül 2014): 2996.

5 9 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”yi kabul etmiştir. Sözleşme Maddeleri: Bu sözleşme bakımından ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu –sırf o gruba mensup oldukları için– kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak için işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri soykırım suçunu oluşturur: a. Gruba mensup olanların öldürülmesi; b. Grubun mensuplarına ciddi bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c. Grubun fiziksel varlığını bütünüyle veya kısmen ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek; d. Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e. Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmektir. Pulat Tacar, “Ermenilerin Soykırımını Savını Yadsıyanları Cezalandırmak Veya Türkiye’den Tazminat Almak Amacı İle Yaptıkları Yargı Mücadeleleri”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 50, (2015): 405.

Oysa 3. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa, Rusların Van'ı işgale karar verdikleri sırada bazı Ermenilerin işgali kolaylaştırmak üzere isyan etmesinden dolayı bu unsurların “harekât-ı harbiye” (Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Mamuratülaziz, Diyarbakır, Sivas) bölgesinden uzaklaştırılmasını Harbiye Nezareti'nden talep etmiştir (19 Nisan 1915).⁶ Dolayısıyla sevk ettirilen Ermeniler “bilinçli ve sistematik” uygulamadan dolayı değil, Van isyanı sırasında ortaya çıkan bir ihtiyaçtan ötürü sevk ettirilmiştir.

Sonuç olarak 1948'den veya bugünden Geçici Sevk ve İskân Kanunu'na bakarak kanunu anlamaya çalışmak, görece bir çabadan öteye geçmeyecektir. Çünkü tarihi olguların oluş zamanından uzaklaştıkça, olgu üzerindeki görecelik derecesi de bir o kadar artacaktır. Bu artış ise dönemin koşullarından uzaklaşmak demektir. Aksi yönde bir bakış açısı ise, olgulara karşı nesnelliği daha da artıracaktır.

Devletlerin ülke sınırları içerisinde ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik tehdit olarak gördüğü unsurları, olağanüstü hallerin sona ermesine kadar geçici olarak sevk ve iskâna tabi tutması ve bu bağlamda mallarını ve canlarını güvence altına alması sadece Türk tarihi ile sınırlı değildir. Örneğin, Amerikan tarihinde Pearl Harbour baskını ile başlayan ve Japon asıllı Amerikan vatandaşlarının kamplarda tutulmasına yol açan süreç de bununla ilgilidir. 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbour'a yaptığı hava saldırısı sonrası, 19 Şubat 1942'de ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, 120.000 Japon asıllı Amerikan vatandaşının iki yıl boyunca askeri alanlardaki kamplarda tutulmasına karar vermiştir.⁷ Karar, savaş koşulları altında alınmıştır. En temel gerekçe olarak da devletin güvenliği gösterilmiştir. Osmanlı Devleti de, *Geçici Sevk ve İskân Kanunu*'nu savaş koşulları altında çıkarmıştır, nitekim kanunun çıkarılma gerekçesi incelendiğinde devletin güvenliğinin tehdit altında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu konuda Amerika'ya hiçbir eleştiri yöneltilmezken, Osmanlı Devleti'nin savaş koşullarında aldığı karara karşı ciddi suçlamalar yöneltilmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 1915 Olayları çerçevesinde *Geçici Sevk ve İskân Kanunu*'nun sonuçlarına karşı yöneltilen soykırım suçlamaları, geniş bir perspektiften değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, askerlik çağındaki Ermeni erkeklerin Osmanlı Ordusu'nda askere alındıktan sonra silahsızlandırılarak katledildiği şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Oysaki

6 ATASE, BDH-401-50-1-21(22).

7 Özer Zeytinoğlu, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında ABD'de Yaşayan Japon Asıllıların Enterne Edilmesi,” *Avrasya İncelemeleri Merkezi, 11 Haziran 2014*,
<https://avim.org.tr/Blog/IKINCI-DUNYA-SAVASI-SIRASINDA-ABD-DE-YASAYAN-JAPON-ASILLILARIN-ENTERNE-EDILMESI>.

Osmanlı Devleti, Geçici Sevk ve İskân Kanunu çıktıktan sonra Osmanlı Ordusunda görev yapan Ermeni askerlerin ve onların ailelerinin sevk edilmeyeceği hakkında bir kararname yayınlamıştır. Bu kararname “Ermeni asker, zabitan [ile] sıhhiye zabıt ve ailelerinin buldukları mahallerde bırakılarak sevk edilmemeleri” hakkındadır.

Çalışmanın amacı, söz konusu Geçici Sevk ve İskân Kanunu ile başlayan ve daha sonraki süreçte soykırım suçlamaları içerisinde dâhil edilen, Ermeni erkeklerin Osmanlı Ordusu’na alındıktan sonra katledildikleri şeklindeki iddialar ile Osmanlı Devleti’nin almış olduğu söz konusu kararı (mukarrerat) karşılaştırarak Ermeni iddialarını çürütülmesine katkı sağlamaktır. Yapılan literatür taraması sonucu, konu ile ilgili bu minvalde herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada nitel yöntem başta olmak üzere karşılaştırmalı yöntem ile söz konusu iki durum karşılaştırılarak analiz edilecektir.

Asıl konuya geçmeden önce belirtmek gerekir ki, Geçici Sevk ve İskân Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra Ermenilerin “sevk ve iskânı” kapsamında ilgili birimlere gönderilen ve ilgili birimlerden alınan çeşitli evraklarda *sevk*, *tebid*, *ihraç*, *nakil*, *tebdil-i mekân*, *tebdil-i iskân*, *izam*, *tard*, *tahliye* ve *tehcir* gibi kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.⁸ Bu çalışma sınırları içerisinde Hermeneutik bakış açısıyla metinlerin yazıldığı [dönemin] dildeki anlamını dikkate almak kaydıyla⁹ Ermenilerin sevk ve iskânını kapsayan kanunun adı referans alınarak bahsi geçen kelimeler yerine *sevk* kelimesi kullanılacaktır.

Osmanlı Ordusunda Görevli Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Kararname ile Ermeni Erkeklerin Osmanlı Ordusunda Askere Alındıktan Sonra Katledildiğine Dair Ermeni İddialarının Karşılaştırılması

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra ortaya çıkan savaş koşulları bir takım tedbirleri de beraberinde getirmiştir. Bu tedbirlerden biri Geçici Sevk ve İskân Kanunu’dur. 27 Mayıs 1915’te kabul edilen Geçici Sevk ve İskân Kanunu, 1 Haziran 1915’te dönemin resmî gazetesi *Takvim-i Vekayi*’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰ Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 10 Haziran 1915’te, bazı Ermeni vatandaşların sevklerini gerektiren sebeplere ilişkin olarak bir *Bakanlar Kurulu Kararı* yayınlanmış; bu kararda söz konusu vatandaşların *ordunun harekâtını zorlaştırması*, zorunlu göçün gerekçesi olarak

8 Çaykırın, “Osmanlı Ordusunda Hizmet Eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Mukarrerat,” 2991.

9 Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2016), 262.

10 Kamuran Gürün, *The Armenian File* (Ankara: Bilgi, 2012), 300.

gösterilmiştir. Yine kararda devletin varlığının ve güvenliğinin muhafaza edilmesi, devlet düzeninin bozulmasına yönelik zararlı faaliyetlerin mutlak surette bertaraf edilmesi gerekçe gösterilmektedir. Ayrıca karnamede sevk ve iskâna tabi tutulan Ermenilerin, sevk ve iskânı sırasında iaşeleri ile can ve mal güvenliklerinin sağlanması, gittikleri yerlerde evler inşa edilmesi, çiftçilere tohumluk verilmesi, meslek sahiplerine alet ve edevat verilmesi gibi tedbiri kararda yer almaktadır.¹¹

Ermenilerin *soykırım suçu* kapsamındaki iddialarından biri, Osmanlı ordusunda görevli Ermeni askerilerin silahsızlandırılarak katledildikleridir.¹² Bu ithamlara cevaben, Ermeni erkeklerin seferberlik gereği askere alındıktan sonra silahlarıyla birlikte firar etmeleri, düşman ordularına katılmaları, devlet aleyhine casusluk yapmaları ve çetelere katılarak Müslüman köylerini basmaları¹³ gibi gerekçelerle silahsız birliklere kaydırıldıklarını belirtmek gerekmektedir. Söz konusu silahsız birlikler burada Amele Taburlarıdır. Zira Amele Taburları geri hizmet birlikleri olduğu için Ermeni askerlerin silahsızlandırılmaları mümkün de değildir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı vatandaşı olup Rusya'dan gelen Ermeni kökenli militanların Osmanlı topraklarında çete kurmak maksadıyla Amele Taburlarına özellikle kayıt oldukları da arşiv belgeleriyle sabittir.¹⁴

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce 22 Mayıs 1914'te "Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu" çıkararak Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün unsurlarına askeri mükellefiyet getirmiştir.¹⁵ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ise 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti seferberlik ilan etmiş ve askeri birliklerini savaşa hazırlamak için tedbirler almaya başlamıştır. Amale Taburlarının kuruluşu da bu süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

11 Erzak ve askerî malzeme nakliyatını güçleştirdikleri, düşmanla iş birliği yapmak ve birlikte hareket etmek emelinde oldukları, ayrıca düşman saflarına katıldıkları, yurt içinde askerî kuvvetlere ve masum halka silahlı saldırılar düzenledikleri, düşmanın deniz kuvvetlerine malzeme sağladıkları, müstahkem mevkiileri düşmana göstermeye cesaret ettikleri gibi gerekçeleri saymak mümkündür. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, Cilt I, (Ankara: ATASE Yayınları, 2008), 131-132.

12 Diğer ithamlar arasında "ikinci safha" olarak Ermeni aydınlar tutuklanmıştır. 24 Nisan 1915'te 650'den fazla Ermeni aydını – bilim adamları, din adamları, avukatlar, gazeteciler, doktorlar ve yazarlar – tutuklanarak İç Anadolu'da acımasızca öldürülmüşlerdir. Son safha olarak ise Ermeniler, Haziran 1915'ten başlayarak Suriye çöllerine doğru Resûlayn ve Deyr-i Zor'a sürülmüşler ve birkaç ay içinde de bütün Ermeniler acımasızca yok edilmişlerdir. U.Պողոսյան, Ա.Ասրյան, Խ.Ստեփանյան, Է.Հովհաննիսյան, *Հայոց Պատմություն* (Երեվան: Արմյանի անվան Հայկական պետական, 2009), 229. [S. Poğosyan, A. Asryan, H. Stepanyan, E. Hovhannesyanyan, *Ermeni Tarihi*, Erivan: Abovyan Devlet Üniversitesi, 2009, 229.], Աշոտ Մելքոնյան, *Հայոց Պատմություն* (Երեվան: Հայագիտական, 1998), 180-182 [Aşot Melkoyan, *Ermeni Tarihi*, Erivan: Hayagitak, 1998, 180-182].

13 *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, 102. *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliamın Belgeleri 1914-1919*, Cilt II, (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2001), 86. *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri*, (Ankara: ATASE Yayınları, 2003), 170.

14 ATASE, BDH-2825-90-25-2.

15 Zekeriya Özdemir, "Birinci Dünya Savaşı'nda Amale Taburları", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 1994, 25.

Amele Taburlarında görevli askerler, Müslüman, Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır.¹⁶ Amale Taburları; cephe gerisinde yol tamiri, taşıma, iletişim, tahıl üretimi, silah, cephane, ayakkabı ve elbise gibi levazım işlerinde kullanılmışlardır. Bu taburlarda bulunan askerler lojistik işlerinde kullanıldığı için silahlıdır. Bu taburların silahlı olmasının sebebi, hem yaptıkları işler gereğidir, hem de düşmana katılmalarına engel olmak içindir.¹⁷ Bunların yanı sıra taburlarda rütbeli Ermeni subaylar da görev almıştır. Ayrıca aşağıda örnekleri verileceği üzere, birçok rütbeli Ermeni askerinin sivil görevler haricinde muharip birliklerde de görev yaptığı görülmektedir.¹⁸ Ayhan Aktar'ın "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler" adlı makalesi, piyade ve süvari sınıflarından birçok rütbeli Ermeni askerinin varlığına dikkat çekmektedir.¹⁹

Tam da bu noktada, Geçici Sevk ve İskân Kanunu sonrasında alınan bir kararnameye dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü bu kararname, Osmanlı Devleti üzerinden Türkiye'ye yöneltilen, Osmanlı Ordusundaki Ermeni askerlerin Birinci Dünya Savaşı'nda "silahsızlandırılıp katledildiği" şeklindeki ithamların gerçekliği yansıtıp yansıtmadığına dair önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Kararnameye göre, "tebdil-i mekân [sevk] ettirilecek Ermenilerden velisi asker veya memur aileleri olanlar buldukları mahallerde [yerlerde] kalacaklardır"(19 Ağustos 1915).²⁰ Kararname Karargâh-ı Umumi İstihbarat

16 Özdemir, "Birinci Dünya Savaşı'nda Amale Taburları," 56.

17 Süleyman Beyoğlu, "Ermeniler Amale Taburlarında", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı 60, 2014, 5 <http://haypedia.com/makale/Osmanli%C4%B1%20Tarihi/de7bf12f-22b5-400c-898a-ee76c4089c4e.pdf>.

18 Ermeni ithamları içerisinde yer alan Ermeni askerlerin silahsızlandırılarak katledilmesi, Amele Taburları içerisinde gerçekleştirildiği Ermeni iddialarınca sabittir. Oysaki Amale Taburları silahsız birliklerdir. İddiaya göre, Osmanlı Devleti Ermenilere sistematik bir soykırım uygulamıştır. Bunun ilk aşaması olarak da 300.000 Ermeni erkeğini askere almış ve bunları silahsızlandırarak küçük birlikler halinde kurşuna dizerek katletmiştir. U. Ղոկոսյան, Ա. Ասրյան, Խ. Ստեփանյան, Է. Հովհաննիսյան, *Հայոց Պատմություն*, 229, [S. Poğosyan, A. Asryan, H. Stepanyan, E. Hovhannesian, *Ermeni Tarihi*]. Yine Svazlıyan'ın iddiasına göre ise, "silahaltına alma" adı altında Ermeniler kurşuna dizilmişler ve hapishanelerde açlıktan öldürülmüşlerdir. Ayrıca Svazlıyan, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyanlara karşı özel bir emir çıkardığını ve bu emirle ordu içinde bulunan Hıristiyanların katledildiğini iddia etmektedir. Verjine Svazlıyan, *Ermeni Soykırımı ve Toplumsal Hafıza*, Çev. Emine Demir (İstanbul: Belge Yayınları, 2005), 43-44. Oysaki Hıristiyan bir halk olan Yezidiler/Ezidiler, askerlikten muaf tutulmuşlardır. Özdemir, "Birinci Dünya Savaşı'nda Amale Taburları," 27.

19 Ayhan Aktar, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler," *Toplumsal Tarih*, Sayı 225, (Mart 2015), 30-39, <http://www.ayhanaktar.com.tr/wp-content/uploads/2015/07/Osmanli-ordusunda-Ermeni-Askerler-Toplumsal-Tarih-no255-Mart-2015.pdf>.

20 ATASE, BDH-2288-14-4-1. (Belgenin devamı şöyledir: Eğer bunlar kaldıkları kasaba ve köylerde beş haneye yaklaşan surette bulunurlar ise fazlası önce nefer ailelerinden itibaren tabi oldukları kaza ve sancıklar dâhilinde arzu ettikleri İslam köylerine fakat aynı kesafeti (yoğunluğu) geçmemek ve %5 nispeti yalnız 100 adedi dâhilinde mukayyet (sınırlı) olmak şartıyla tevzi olunacaklardır. Bu halde 20 haneli İslam köyünde ancak bir hane Ermeni bulunabilir. Bu yüzden fazla haneli kasaba ve köylerde 5 haneden fazla bulunamaz. Dâhiliye Nezaretinden vilayetlere de bu yolda tamim edilmiştir. Asker ailelerinin listeleri ivedilikle tertip ettirilerek mahalli memurini mülkiyeye tevdi olunmalıdır. Karargâhı Umumi İstihbarat Şubesi Müdürü Seyfi, 16 Ağustos 1915)

Şubesi tarafından Harbiye Müsteşarlığına çekilmiştir. Şifre de Dâhiliye Nezareti'nden ilgili vilayetlere asker ailelerinin listelerinin tanzim edilerek mahalli mülkiye memurlarına teslim edilmesi istenmiştir. Ayrıca kararın Başkumandanlık Vekâletinden 3. ve 4. Ordu Komutanlıklarıyla 3. ve 5. Kolordu Komutanlıkları Vekâletine tamim edildiği de ilgili şifrede bildirilmiştir. Emniyeti Umumiye Müdüriyetinin (Emniyet Genel Müdürlüğü) de ilgili karar imzalanmadan önce bilgilendirildiği görülmektedir (16 Ağustos 1915).²¹ Kararnamenin kapsamı Ermeni askerler, Ermeni memurlar, Ermeni subay ve sağlık sınıfına mensup Ermeni subaylar ile bunların aileleri ile sınırlıdır. Bunun dışındaki Ermeni ailelerine karar uygulanmamıştır.²²

Dolayısıyla Osmanlı Ordusundaki Ermeni askerlerin “silahsızlandırılıp katledildiği” şeklinde bir iddiadan bahsetmek pek de doğru görünmemektedir. Zira aksinin ispatı için ilk önce cevaplanması gereken soru Osmanlı Devleti katletmek istediği Ermeni askerler için, niçin böyle bir kararname çıkarma gereği duyduğudur? Yine aşağıda örnekleneceği üzere, neden bireysel başvurular değerlendirilip resmi işleme sokulmuş ve yapılan bazı yanlışlıklar hızla düzeltilmeye çalışılmıştır? Söz konusu Ermeni askerler, neden bu kararnameden yararlanmak için dilekçeler yazmıştır? Söz konusu kararnamenin çıkarılma gerekçelerine dair şunları söylemek mümkündür:

1. Ermeni asker ve memurların *Geçici Sevk ve İskân Kanunu* ile ailelerinin sevke tabi tutulduğunu bahane ederek devlet hizmetinden kaçmalarını önlemek,
2. Ermeni asker ve memurların hizmetlerini yerine getirirken herhangi bir sorunla meşgul olmamaları ve vazifelerine odaklanmalarını temin etmek,
3. Ermeni asker ve memurlarının Osmanlı Devleti aleyhine casusluk yapmalarını önlemek,
4. Ermeni askerlerin vazifeleri dikkate alınırca firar etmeleri durumunda doğabilecek boşluğun nasıl doldurulabileceği gibi problemlerin önüne geçmek,
5. Osmanlı Devletinin “sadık tebaa” olarak addettiği Ermenilerin vazifeleri gereği de bu kararın alınabileceği ayrıca ihtimal dâhilindedir.

21 BOA, DH-EUM-VRK-15-49-1.

22 BOA, DH-ŞFR-55-A-160-1-1.

Kararın, ilanından kısa bir süre sonra uygulamaya konulduğu görülmektedir. Örneğin Eskişehir Valiliği, İzmit'ten gelen asker ailelerinin sevklerini durdurarak Eskişehir'de buldukları mahalde iskân edileceklerini Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir (24 Ağustos 1915).²³ Ayrıca Osmanlı Ordusunda görevli Ermeni askerlerin söz konusu kararnameden yararlanmak için yaptıkları başvurular da mevcuttur. İlgili makamlara yapılan başvurular ve başvuru doğrultusunda yapılan işlemlerden bazıları şöyledir: 5. Ordu'da görev yapmakta olan Dış Tabibi Karnik Karakoç, Bursa'da bulunan dört asker ailesi için dilekçe vermiş ve İstanbul'a nakillerini sağlamıştır.²⁴ Kütahya'da bulunan Tabip Yüzbaşı Dülbendciyan'ın ailesi de aynı şekilde kararnameden faydalandırılmıştır.²⁵ 20 Kasım 1915'te Talat Paşa'nın bizzat emriyle Hovseb Kendirciyan'ın kardeşi askerde olduğu için ailesi sevkten muaf tutularak Halep Vilayeti'nde ikamet ve ibatesi [barındırma] sağlanmıştır.²⁶ Topçu Mülazım-ı Sani (Asteğmen) Mıgırdıç Karabetoğlu, İzmit'teki ailesinin (annesi, dört kız kardeşi ve iki eniştesi) Konya'ya sevk edilmesiyle söz konusu karar kapsamında İzmit'e,²⁷ Asteğmen Artin Galustoğlu, Konya'ya sevk edilen ailesinin Eskişehir'e,²⁸ Asteğmen Asadur Artinoğlu da Konya Ereğli'ye sevk edilen ailesinin İzmit'e iadelerini sağlamıştır.²⁹ Aynı şekilde 77. Alay 3.Taburda görevli Yüzbaşı Simpat Bacanyan'ın ailesi de sevkten muaf tutulmuştur.³⁰ Başka bir örnek de Maltepe Talimgâh Dış Tabibi Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Baruyir'in,³¹ kararla ilgili olarak ailesinin İstanbul'a naklini talep etmesidir:

Seferberlik ilanından beri Osmanlı ordusunda doktor olarak hizmet etmekteyim. Gerçekte İstanbul'da ikamet eden babam Doktor Cerrahyan ile annem, İzmit'te misafir olarak buldukları sırada Konya Ereğli'ye sevk edilmişlerdir. Olay üzerine babam Cerrahyan ile annemin İstanbul'a yanıma gönderilmeleri için emir verilmişti. İhtiyar babam ve annemin Konya'ya kadar geldiklerini duydum. Ancak bir buçuk aydan beri buraya gelememeleri ve annemin hasta olması beni maddi ve manevi olarak çok üzmektedir. Sığınacak tek makam zatınız

23 BOA, DH-ŞFR-485-36-1-1.

24 ATASE, BDH-2288-14-1-111.

25 ATASE, BDH-2288-14-1-46.

26 ATASE, BDH-1806-341-1-9.

27 ATASE, BDH-2288-14-1-36.

28 ATASE, BDH-2288-14-1-58.

29 ATASE, BDH-2288-14-1-66.

30 ATASE, BDH-2288-14-1-94.

31 Osmanlıca belgede Baruyir şeklinde yazılmıştır. Ancak Ermeni isimleri içerisinde bu isim, Paruyr/Baruyr (Բարույր) olarak karşılığını bulmaktadır. Dilekçe örneği EK-1'dedir.

*olduğunuzdan Konya'da beklemekte olan babam Doktor Cerrahyan ile annemin İstanbul'a yanına dönmeleri için telgrafla ilgililere gerekli emirlerin verilmesi beni çok sevindirecektir. Bu iyiliğin yapılmasını tekrardan yalvararak istiyorum. Bu konuda emir sizindir. 23 Eylül 1915*³²

Dilekçe sonrasında Konya Valisi 1 Ekim 1915 tarihinde, Tabip Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Baruyir'in ailesinin İstanbul'a varmak üzere olduğunu bildirmiştir.³³ Ohannes Aram Kondayan'ın *Sandıktaki Hatıralar* adlı eserinde Cerrahyan'ın, oğlunun talebi üzerine İstanbul'a geldiği ve savaş sonrası İstanbul Ermeni Hastanesin de kadrolu doktor olarak görev yaptığından bahsedilmektedir.³⁴

Bazı durumlarda ise kararın gerekçe gösterilerek karar dışında taleplerde bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Kırkkilise'de 5. Ordu Menzil Müfettişliği 4 numaralı Harp Hastanesi Tabibi Yüzbaşı Agop Kaşıkçıyan, Bursa'daki kız kardeşlerine bakacak kimse olmadığı için yanına almak istediğini bildiren dilekçesini Dâhiliye Nezaretine göndermiştir.³⁵ Dâhiliye Nezareti ise durumu Harbiye Nezaretine bildirerek müsaade olunup olunmayacağını sormuştur (7 Temmuz 1916).³⁶ Fakat Harbiye Nazırı Enver Paşa, ciheti askeriyece Agop Kaşıkçıyan'ın isteğini gayri kabil (imkânsız) görmüştür (19 Ağustos 1916).³⁷ Söz konusu karar gereği "Ermeni asker ve ailelerinin sevk edilmeyeceği" dikkate alınırsa Agop Kaşıkçıyan'ın kız kardeşleri sevkten muaf tutulmuş ve Bursa'da kalmıştır, fakat Kırkkilise'ye gitmelerine müsaade edilmemiştir.

Başka bir örnekte ise, casusluğu ve Ermeni çetelerine yardımı tespit edilen İzmit ve civarındaki Ermeni askerlerin ve bunların ailelerinin sevk edilip edilmemeleri gündeme geldiğinde söz konusu kararın *ihlal edilememesi* adına, kararda bazı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.³⁸ Buna göre; İzmit ve çevresinde bulunan Ermeni askerlerin ve onların ailelerinin buralarda kalmalarının mahzurlu görülmesinden kaynaklı nakledilmelerinin siyaseten uygun olmadığı dikkate alınarak Adapazarı ve İzmit'te Ermeni nüfusunun olmadığı uzak köylere nakledilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunlar içerisinde casus ve komitacı olduğu tespit edilen İzmit Jandarma Tabur

32 ATASE, BDH-2288-14-1-30.

33 ATASE, BDH-2288-14-1-35 (Cevabi yazı EK-2'dedir.).

34 Ohannes Aram Kondayan, *Sandıktaki Hatıralar*, Çev. Karın Karakaşlı (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013), 46.

35 BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-12.

36 BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-6, BOA, DH.EUM.2.ŞB-26-39-17.

37 BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-3.

38 BOA, DH-EUM-2.ŞB-53-52-36.

Komutanlığında görevli İzmitli Ermeni Doktor Yüzbaşı Armenak Hancıyan'da vardır.³⁹

Sonuç

1915 Olayları içerisinde *Geçici Sevk ve İskân Kanunu* ile bazı Ermenilerin sevk ettirilmesi olayı, çeşitli sorgulamalardan geçerek dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gereken konulardan biridir. Tarihi metinlerin dönemin koşullarına göre belli bir metot altında incelenmesi, tarihi gerçeklerin yanlısımlara uğramadan ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak Ermeni erkeklerin [askerlik mükellefiyeti olanlar] askere alındıktan sonra “silahsızlandırılıp katledildikleri” yönündeki iddiaların, Osmanlı Devleti'nin “Ermeni asker ve ailelerinin sevk edilmeyeceğine” dair çıkarmış olduğu kararnamenin mevcudiyeti ile çeliştiği ortaya koyulmuştur.

Kararnamenin uygulanmasıyla *Geçici Sevk ve İskân Kanunu* kapsamında sevk edilen Ermeni asker ve ailelerinin sevkı durdurulmuştur. Kararnamenin uygulanmasından sonra ortaya çıkan bazı yanlışlıklar sonucu, benzer niteliklere sahip Ermeni asker ve ailelerinin sevk edildiği görülmektedir. Fakat yapılan bireysel başvurular, savaş koşulları dahi olsa dikkate alınarak söz konusu yanlışlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kararnamenin hiçbir şekilde ihlal edilmemesi için casus veya komitacı olduğu tespit edilen Ermeni asker ve ailelerinin dahi kararnameden faydalanması için söz konusu kararnamede bazı düzenlemeler yapıldığı da ortadadır.

Son olarak bu çalışma sırasında Osmanlı Ordusuna seferberlik sırasında ne kadar Ermeni askerin alındığı ile ilgili herhangi bir araştırma yapılmadığı fark edilmiştir. Ayrıca Ermeni kaynaklarında geçen Amale Taburlarında görevlendirilen Ermeni asker sayısı ile Osmanlı Arşiv kaynaklarında geçen Ermeni asker sayısının mukayeseye ihtiyaç olduğu fark edilmiştir. Bundan yola çıkarak bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların hiç şüphesiz büyük bir boşluğu dolduracağı aşikârdır.

39 BOA, DH-EUM-2.ŞB-53-52-26-27-29(30).

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- ATASE, BDH-2288-14- 1-111.
ATASE, BDH-1806-341- 1-9.
ATASE, BDH-2288- 14-1-36.
ATASE, BDH- 2288- 14- 1-58.
ATASE, BDH-2288- 14- 1-66.
ATASE, BDH- 2288- 14- 1-94.
ATASE, BDH- 2288- 14- 1-30.
ATASE, BDH- 2288- 14- 1-35.
ATASE, BDH- 2288- 14- 1-46.
ATASE, BDH- 2288- 14- 4-1.
ATASE, BDH-2825-90-25-2.
ATASE, BDH-401-50-1-21(22).
BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-12.
BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-6.
BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-17.
BOA, DH-EUM-2.ŞB-26-39-3.
BOA, DH-EUM-2.ŞB-53-52-36.
BOA, DH-EUM-2.ŞB-53-52-26-27-29(30).
BOA, DH-ŞFR-485-36-1-1.
BOA, DH-EUM-VRK-15-49-1.
BOA, DH-ŞFR-55-A-160-1-1.

Resmi Yayınlar

Baytar Müfettişliği Umumiliği. *Deve Dışleri*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1332(1916).

Ermeniler Tarafından Yapılan Katliamın Belgeleri 1914-1919. Cilt II. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Nu. 49, 2001.

Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri. Ankara: ATASE, 2003.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918. Cilt I. Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları (ATASE), 2005.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920). Ankara: Devlet Arşivleri Yayınları, 1995.

Telif Eserler

Aktar, Ayhan. “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler.” *Toplumsal Tarih* 225 (Mart 2015): 30-39.

Beyoğlu, Süleyman. “Ermeniler Amale Taburlarında.” *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı* 60 (2014): 1-17.

Çaykırın, Güzin. “Osmanlı Ordusunda Hizmet Eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Mukarrerat.” *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Özel Sayısı* 4:64 (Eylül 2014): 2990-2997.

Gürün, Kamuran. *The Armenian File*. Ankara: Bilgi, 2012.

Kondayan, Ohannes Aram. *Sandıktaki Hatıralar*. Çev. Karin Karakaşlı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013.

ՄԵԼԿՅԱՆ, ԱՉՈՏ. *Հայոց Պատմություն*. Երեվան: Հայագիտակ, 1998 [Melkoyan, Ashot. *Ermeni Tarihi*. Erivan: Hayagitak, 1998].

Պողոսյան, Ս., Ասրյան, Ա., Ստեփանյան, Խ., Հովհաննիսյան, Է., *Հայոց Պատմություն*. Երեվան: Արմյանի անվան Հայկական պետական, 2009 [S. Poğosyan, A.Asryan, H.Stepanyan, E.Hovhannesian. *Ermeni Tarihi*. Erivan: Abovyan Devlet Üniversitesi, 2009].

Svazlıyan, Verjine. *Ermeni Soykırımı ve Toplumsal Hafıza*. Çeviren Emine Demir. İstanbul: Belge Yayınları, 2005.

Tacar, Pulat. “Ermenilerin Soykırımı Savını Yadsıyanları Cezalandırmak veya Türkiye’den Tazminat Almak Amacı İle Yaptıkları Yargı Mücadeleleri.” *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 50 (Haziran, 2015): 395-470.

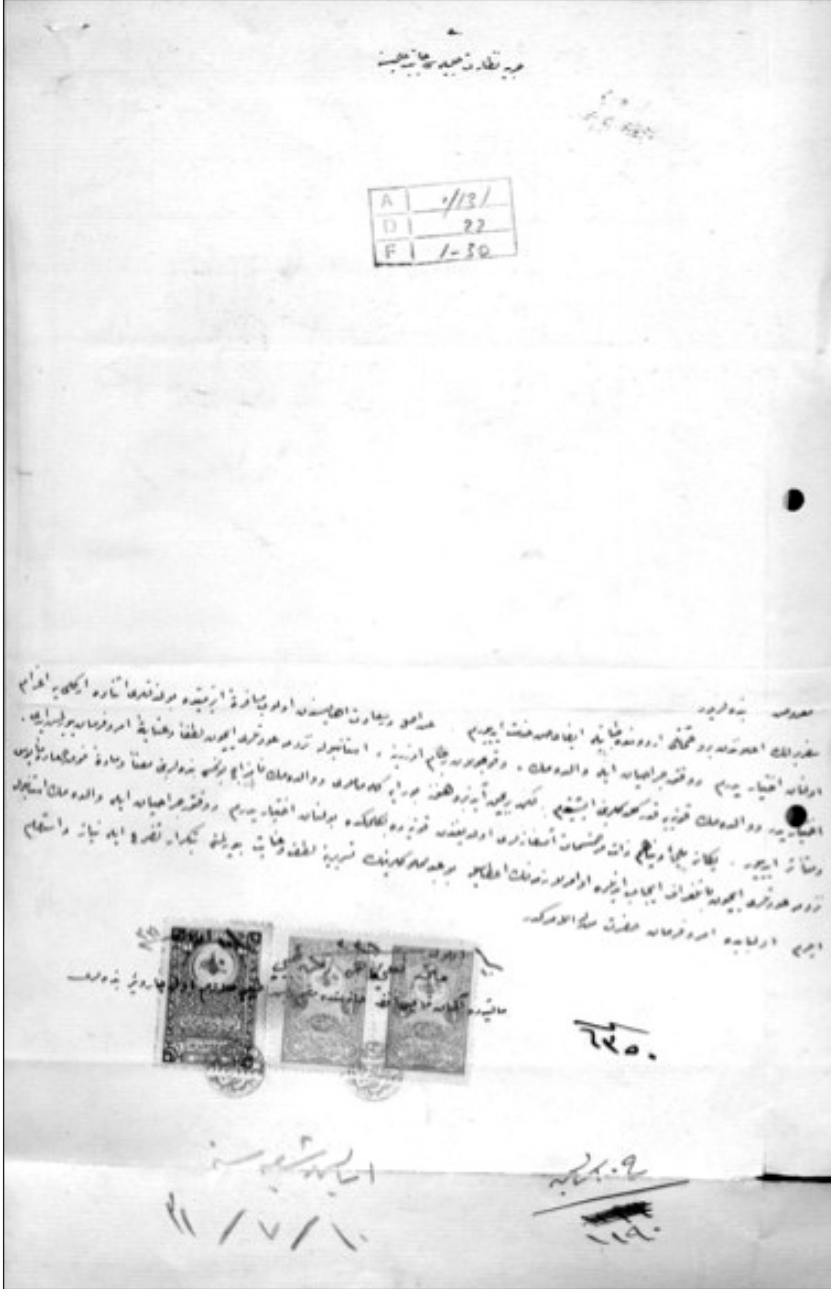
Tural, Mehmet Akif. “İkinci Dünya Savaşı Sırasında ve Bitişinde Türkiye’nin Ekonomisi.” *Prof.Dr.Abdurrahman Güzel Armağanı*. Ankara: Akçağ, 153-184.

Özdemir, Zekeriya. “Birinci Dünya Savaşı’nda Amale Taburları.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1994.

Özlem, Doğan. *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2016.

Zeytinoğlu, Özer. “İkinci Dünya Savaşı Sırasında ABD’de Yaşayan Japon Asıllıların Enterne Edilmesi.” (2017) <https://avim.org.tr/Blog/IKINCI-DUNYA-SAVASI-SIRASINDA-ABD-DE-YASAYAN-JAPON-ASILLILARIN-ENTERNE-EDILMESI>.

EKLER:

Ek 1: Mülazım-ı Evvel Diş Tabibi Baruyir'in Dilekçesi

Ek 1 (devam): Mülazım-ı Evvel Diş Tabibi Baruyır'ın Dilekçesinin Latin Harfli Çevirisi

Hârbiye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âliyesine

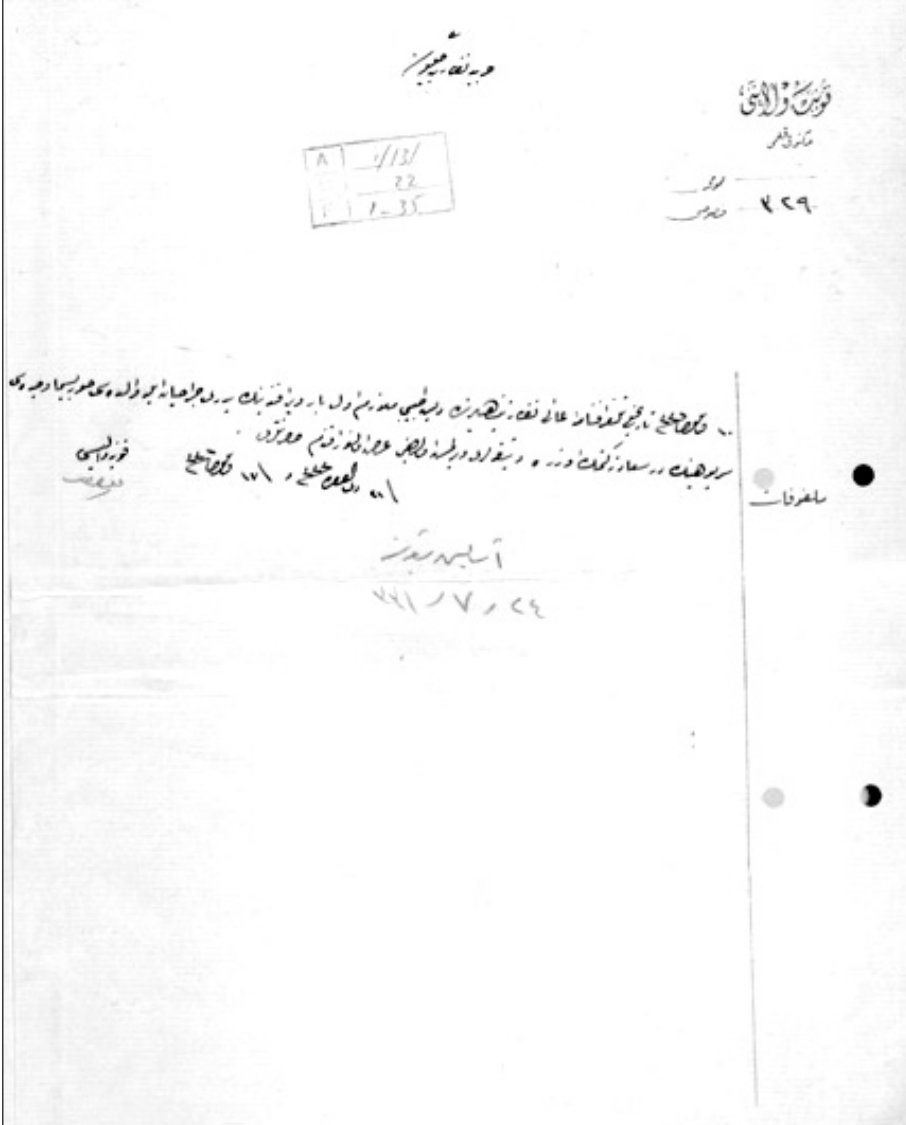
Mâ'r'uz-ı bendeleridir.

Seferberlik i'lânından berü Osmânlı Ordusunda tabâbetle îfâ-yi hüsn-i hizmet ediyorum. An-asıl Der-saâdet ahâlîsinden olup misâfireten İzmit'te buldukları esnâda Ereğli'ye i'zâm olunan ihtiyâr pederim Doktor Cerrahyan ile vâlidemin vuku'bulan ricâm üzerine İstanbul'a nezdime avdetleri için lütfen ve inâyeten emr ü fermân buyurulmuş idi. İhtiyâr peder ve vâlidemin Konya'ya kadar geldiklerini işitdim lâkin bir buçuk aydan berü henüz buraya gelmemeleri ve vâlidemin nâ-mizâc bulunması bendelerini ma'nen ve mâddeten fevk-al-âde me'yûs ve müte'essir ediyor. Yegâne melce'ü penâhîm zât-ı merhametsimât âsaf-âneleri olduğundan Konya'da beklemekte bulunan ihtiyâr pederim Doktor Cerrahyan ile vâlidemin İstanbul'a nezdime avdetleri için bit-telgraf îcâb edenlere avâmîr-i lâzîmenin i'tâsıyla abd-i memlûkların tesrîrine lütfü inâyet buyrulmasını bi-tekrâr teferru' ile niyâz veistirhâm eylerim. Ol-bâbda emr ü fermân hazret-i men lehül emrindir.

10 Eylül 1331/23 Eylül 1915

Maltepe T'alîm-gâhı Diş Tabibi

Maltepe'de Alman Kalpi Efendi hanesinde mukim Diş Tabibi Mülazım-ı Evvel Baruyır bendeleridir.

Ek 2: Mülazım-ı Evvel Diş Tabibi Baruyir'in Dilekçesine Verilen Cevap

Ek 2 (devam): Mülazım-ı Evvel Diş Tabibi Baruyir'in Dilekçesine Verilen Cevap

Hârbiye Nezâret-i Celîlesine

10 Eylül 1331 tarihli telgrafname-i ali nezaret penahilerinden Diş Tabibi Mülazımı [Üsteğmen]Evvel Baruyir efendinin pederi Cerrahyan ile validesi Serpuhi'nin Dersaadet'e gitmek üzere vizelerinin verilmiş olduğu arz olunur efendim. 18 Eylül 1331(1 Ekim 1915)

Konya Valisi

(İmza)